

”במקום שאין אנשים“: מנהיגותן של הנשים בעולם האנוסים

שולמית חוה הלוי

<http://www.anusim.org>

e-mail: schalevy@pob.huji.ac.il

הרצאה בכנס ”אישה ויהדותה“, יולי 1999

אנוסי ספרד ופורטוגל הנם ענף יהדות שהוא כמעט לגמרי מטריצנטרי. משפחות ואף קבוצות של אנוסים שרדו עד ימינו, וגם היום ברור תפקיד הנשים בשימור המסורות והנחלתן.

המרת דת מהיהדות באונס, או איסור על שמירת המצוות, ידועים בתולדות עם ישראל מימי בית-שני ועד היום. עולם האנוסים בו אעסוק להלן הוא, כאמור, של אנוסי חצי-האי האיברי. גלות ספרד הייתה גלות וותיקה ובעלת תרבות גבוהה במיוחד במחשבה, הלכה, במיסטיקה, שירה, דקדוק, פילוסופיה, קרטוגרפיה, אסטרונומיה, ושאר מדעים, רפואה, ארכיטקטורה, ועוד. במאה ה-6 למניינם החלו רדיפות דתיות, תחילה בידי הוויזיגותים, אח”כ בידי מוסלמים קיצונים, ולאחר הכיבוש הנוצרי (הרקונקיסטה) בידי הנוצרים שוב. נקודות שיא ברדיפות האחרונות כוללות את:

- * פרעות קנ”א (1391) שתחילתן בסיביליה, ואשר הביאו לגל של הרס ושמד בכל רחבי ספרד.
- * גירוש ספרד (1492).
- * שמד פורטוגל, חמש שנים מאוחר יותר.

כמחצית ממגורשי ספרד שסירבו להתנצר, מאות אלפים במספר, הגיעו לפורטוגל, שם שילמו כופר תמורת הבטחה של חופש-דת. כמעט מיד, בניסיון לאלץ את היהודים להמיר את דתם, נחטפו ילדיהם בידי הכנסייה. חמש שנים לאחר מכן (1497), יצא צו לגירוש היהודים מפורטוגל. מספר יהודים לא ידוע, שנאמד בעשרות אלפים, הגיע לנמל בליסבון, מרביתם גולי ספרד הנזכרים לעיל. אך האניות שהובטחו להם על מנת לעזוב לא עגנו בנמל, ובמקום לאפשר את יציאתם כמובטח, נאנסו והוטבלו כולם לנצרות, בלי אפשרות להימלט מהשמד.

רבים מאנוסי ספרד ופורטוגל ירדו למחתרת והמשיכו לשמר את זהותם היהודית ואת מצוות התורה ככל שיכלו, למרות מאמצי האינקוויזיציה להכחיד מהם את זכר היהדות. החזקה בספרי-קודש, חפצי דת, ומסמכים המעידים על זהותם היהודית הייתה מסוכנת מאד. תוך זמן קצר נעשו אלו לנדירים ביותר. המצב החדש הצריך שינויים מהותיים במבנה החברה הדתית, בדומה לשינויי ההסתגלות שנדרשו בעקבות חורבן בית שני. אך בעוד אלו הראשונים נעשו במומחיות, בידי מנהיגי העם ומלומדיו, הרי שהארגון מחדש של האנוסים נדרש בהעדר מלומדים וספרים להנחות את העם. בתי כנסיות שההתמקדות בהם היא אחד השינויים המהותיים של המבנה החברתי שלאחר החורבן, היוו סכנה רבה תחת עינה הפקוחה של האינקוויזיציה, והוחלפו כמעט – אבל לא לגמרי – בחדרי תפילה פרטיים. החיים הדתיים הועתקו מחיי קהילה למסגרת ביתית, ועם שקיעת המימד הציבורי של דת האנוסים השתנתה ההירארכיה הפנימית; שבט המנהיגות נשמט מידי מרבית הגברים ונפל לידי הנשים.

הנשים המשיכו לנהל מטבח כשר, ורבות עסקו גם בשחיטה ומילה. הן טיפלו בטהרת המת ובקבורה, ואמרו תהילים ושאר תפילות למת. הן ידעו, ושימרו, והנהיגו את מרבית טקסי

האנוסים, החל בברכה על הלחם בשולחן, וכלה במחזורי התפילות. (כמעט כל התפילות והברכות נאמרו בשפה המדוברת – ספרדית או פורטוגלית). כל אלה בנוסף לשימור והעברת המסורות וההיסטוריה המשפחתית. הנשים "המומחיות" הן שנשאן, על פי רוב, גם בעול הפסיקה בשאלות הלכתיות שהתעוררו בסביבתן. עדות לשימור המופלא ניתן למצוא בעובדה שתפילות שנרשמו בבלמונטה שבצפון פורטוגל היו ידועות ונשמרו כתפילות-שבעל-פה סודיות ומיוחדות לבית בין צאצאי אנוסים בדרום ברזיל, שמשפחותיהם נמצאות שם למעלה מ-300 שנים. התפילות בברזיל אף נאמרות באותו סגנון ובאותן אינטונציות כבפורטוגל.

הנשים למדו ולימדו את המסורות בעל-פה. בדרך כלל נבחרה בת או נכדה, שלה נמסר מה מקור המשפחה – מהיכן באו ודרך אילו מקומות, מי המשפחות בהן התחתנו ובמי לא, ופרטי מנהגי האכילה. לעיתים כולל החינוך של המנהיגות-לעיתיד גם מסורות קבליות, ריפוי, מילדות, מילה ועוד. שאר הילדים לומדים בדרך כלל שישו היה איש טוב, אבל הוא אינו אל, וצריך להתפלל ל"אב" ישירות. הם שומעים הרבה סיפורים מהתנ"ך היהודי. ווריאציות אחרות קיימות כמובן. יש משפחות שם ההסתייגות מהנצרות ומישו בוטה מאוד, ובדיחות נגד הנצרות והכנסייה מסופרות בבית. לאחרונה ישנם מקרים של כתיבת התפילות שבעל-פה. לדוגמא מידענית מברזיל תיארה בפני איך היה עליה לכתוב את התפילות היהודיות יפה במחברת ולקשט אותן בימי ראשון בבוקר. לפני שהלכו לכנסייה ננעלה המחברת אחר כבוד במגירה מיוחדת עד יום ראשון הבא.

מתיקי האינקוויזיציה עולה, שהמעבר ממנהיגות גברית לנשית היה מהיר יחסית, והוא קשור להסתלקותו של בית-הכנסת. היו מקרים של מנהיגות נשית גם בעוד בתי כנסת סודיים היו קיימים, אך ככל שאלה נעלמו נראה שגברה השפעתן ומנהיגותן של הנשים. אלו גילו מסירות נפש רבה, ויצירתיות פיוטית והלכתית. הן חיברו ושימרו תפילות מרגשות בשפת המקום, וקבעו מועדים לחגים, שלעיתים קרובות היו סמוכים אך מאוחרים או מוקדמים מהתאריכים הנכונים משום יראת החקירות. הן יצרו טקסים חלופיים כשהמקוריים נשכחו או נעשו בלתי אפשריים לקיום, ושמו דגש על חגים הקשורים במיוחד למצוקה הרוחנית בה היו מצויים. מן התפילות והטקסים נשקפים זיקה אינטימית חזקה לבורא, בקשות חוזרות ונשנות למחילה על הפרשות שהן נאלצות לעשות מפחד האינקוויזיציה, ותקווה לגאולה, במיוחד לאחר המוות.

המנהגים שנשתמרו אצל האנוסים בנויים בעיקר סביב הבית. הפרדה בין בשר וחלב הייתה ונותרה נפוצה. זו כללה כלים נפרדים או הרתחת הכלים בין ארוחות. קיימו שחיטה, שכללה מעין ברכת התנצלות מהבהמה, וחלף מיוחד שנבדק על עור היד והציפורן, וכן ניקור, מליחה, הדחה וחליטה. אכילת בשר הלכה והתמעטה עם השנים. בהמה גסה הייתה קשה במיוחד מסיבות מובנות. קטניות היו מאכל מצוי ביותר. הייתה הימנעות מדגים בלי סנפיר וקשקשת. שמירת שבת התבטאה בעיקר בניקיון שקדם לה, וכלל החלפת כל הסדינים, המגבות, ומפות השולחן, לבישת בגדים נקיים, הדלקת נרות והימנעות ממלאכה – בעיקר בלילי שבתות. יום כיפור היה היום החשוב במחזור השנה של האנוסים, וחג הפסח גם הוא נשמר בנאמנות תוך סיכון רב. אף שידוע על אפיית מצות אצל האנוסים, המאפיין החשוב ביותר של חג זה היה ונותר הריבוי בירקות. ההימנעות מחמץ הייתה מצויה הרבה יותר מעשיית מצות. נהגו גם להפריש חלה ולקבור בתכריכים. קיימו דיני ומנהגי קבורה ואבלות, כמו גם מנהגים מיוחדים לאנוסים, שמקורם כנראה בנהוג בין יהודי ספרד, כגון חליטת הבשר, כיבוד הבית מן הפתח ולפנים, הפרדה בין דג וחלב, שריפת או קבורת שערות עם ציפורניים, ועוד.

צומות שני וחמישי היו נפוצים בין האנוסים. למרות שקיימות עדויות של גברים שצמו כך, לדוגמא תומס טרביניו דה סוברמונטה, מגיבורי האינקוויזיציה הנודעים במקסיקו, ובנו רפאל, הרי שמרבית העדויות קושרות את המנהג לנשים. דוד הראובני תיאר נשים אנוסות או אנוסות לשעבר הצמות שני וחמישי.

כל העדויות בעניין צומות אלה שמצאתי בדורנו אנו, מתייחסים לנשים בלבד. ווריאציות סינקרטיסטיות כמו חג ל"סנטו מויזס" בפברואר או מסלול "7 התחנות של משה" קיימות גם כן.

בתיקי האינקוויזיציה מצויות התייחסויות לטבילת נשים במקוואות, וגם כיום מגיעות אלי עדויות ממידענים אודות משפחות שלא רכשו בית במקום שלא היה עם בריכה או באר טבעית. אך המדווחים לא ידעו לתאר את השימוש שנעשה במקורות מים אלה. כמו כן נפוץ מאוד מנהג ה"קוארנטנה" – הפרדה בין בעל ואשתו בעקבות לידה בדרך כלל ל-40 יום (מכאן השם), בידוד היולדת, והימנעותה מלהיכנס לכנסיה בימים אלה. מנהג זה המוכר כיהודי לאינקוויזיציה נפוץ היום מאד בכל רחבי אמריקה הלטינית.

לאינקוויזיטורים לא הייתה בעיה סמנטית בכל הנוגע לתיאור מעמדן של הנשים בין האנוסים ורבות מהן נקראו רבניות ו"דוגמטיסטות". בלנקה אנריקז, שנולדה בספרד וחייתה במקסיקו במאה ה-17, הייתה הבוחנת האחרונה והקובעת לרב שיופא מאיטליה עבור קהילת האנוסים אותה הנהיגה, לראות אם הוא ראוי לרשת את מקומה. בלנקה עונתה בידי האינקוויזיציה בסיביליה אך לא פצתה את פיה ונשאה את אותות העינויים על גופה כל חייה. מעניין לציין שאשה זו שכונתה "la famosa rabbina dogmatista" ע"י האינקוויזיטורים נקברה במנזר של הכרמליטס היחפניות – המסדר של תרזה הקדושה, וכי נקברה שם עטופה בתכריכים, וקבורתה הייתה מלווה בעוד מנהגי אנוסים. ניתן להוסיף בהקשר זה שבידי רבים מהאנוסים מסורות לפיהן תרזה הקדושה מאוילה, שהייתה ממוצא יהודי, הייתה יהודיה בסתר, ולפיכך הקימה מסדר "מעין יהודי", שבין מאפייניו היו צמחונות וצומות. (סימור ליבמן, המביא את סיפורה של בלנקה, חש צורך להעיר שאין ביהדות רבנות של נשים וכי מן הסתם זכתה לתואר משום היותה "מנהיגה רוחנית").

חואנה אנריקס הייתה עוברת ונותנת צדקה לכל מי שצם בצומות היהודיים. היא הייתה צדקת ידועה, ורבים קיוו שמרחמה יבוא משיח. על מרי דיאס מספרד (סיווד ריאל) אמר רב שהכיר אותה שהייתה ידענית ומוכשרת ללמד את הקהילה לא פחות ממנו. בין הנשים היו גם כאלו שנחשבו לנביאות, וניבאו גאולה בשנת 1500 (עידן עידנים ופלג). הכומר המומר פריירה מודה גם הוא, בדרכו המרושעת, בתפקידן של הנשים בהוראת האנוסים. באחת מדרשותיו אמר: "כמה נשים קרובות למאה שנים, שבשל זקנתן כבר אינן יכולות לתפור או לטוות (הדברים היחידים שלמדו ויכלו ללמד), מלמדות אתכם דברים וטקסים מגוחכים ומעוררי לעג, לו לא עוררו חמלה".

הידועה מנשות האנוסים היא ללא ספק דונה גרציה מנדס נשיא, שברחה מפורטוגל לארצות השפלה, ואחרי כן לאיטליה, שם ניצלה את עשרה וחינה להציל אנוסים מפורטוגל, להדפיס ספרי קודש, ועוד. דונה גרציה נעצרה בידי האינקוויזיציה אך יצאה בשלום (וכופר נפש) והמשיכה ללא חת בפדיון שבויים, בניית בתי דפוס, והשפעות פוליטיות מרחיקות לכת. מאמציה לארגן חרם יהודי על אנקונה, בתגובה למסכת רדיפות שהגיעה לשיאה בשריפת יהודים על המוקד, נכשלו בשל התנגדות רבנית בין השאר. כתוצאה, המשיך מצבם להחמיר, ורבו הרדיפות וההרג. אין ספק שגרציה היתה הדמות היהודית הפוליטית החשובה בתקופתה, ומהחשובות בכל הזמנים. העוצמה, וההשפעה ומסירות הנפש שהקרינה מדגימים היטב את דמות הנשים האנוסו. דונה גרציה התאלמנה בעודה בפורטוגל ובחרה שלא להינשא בשנית.

הרבנים הגולים, שעסקו בשאלות הנוגעות לאנוסים, הכירו אף הם במרכזיותן של הנשים בהנהגת הקהילות בהן חיו, ובחלקן החשוב בשימור גחלת היהדות. ספרות השאלות ותשובות במאות שאחרי הגירוש עשירה בהתייחסויות לאנוסים השבים לעם, ועדויות בעניין תפקיד הנשים מפוזרות ביניהן.

לדוגמא, ר' יום טוב צהלון, בתשובה בעניין ביטול ויין של אנוסים, מעיד: "אפילו הייתה אנוסה הרי הייתה עובדת את ה', ומה גם הנשים כשרות פירטוגיזאש, שדת-ישראל שתולה בליבן והן מלמדות את האנשים" (וכמו להדגיש את הקושי שיש ליהדות הנורמטיבית לקבל זאת, המגיה מעיר: אולי צריך לומר "מלמדות את הנשים").

במקום אחר הוא מוסיף ואומר: "הנשים הצדקניות הזקנות של פורטוגאל, שהגידו לנו כשרותן, שמהם תצא תורה ויהדות, והן הנה היו לבני ישראל להביאן לחסות תחת כנפי השכינה". אציין שאף כיום אני מכירה נשים מהאנוסים שנישאו ליהודים חסרי עניין ביהדות, והשיבו אותם לדרכי הדת, לעיתים תוך כמה גיורים במשך ההתפתחות הדתית של הזוג.

עדויות מתחילת המאה הנוכחית ניתן למצוא בכתביו של שמואל שוורץ ש"גילה" את אנוסי בלמונטה שבצפון פורטוגל (1917) כמו גם קהילות אחרות באזור. הוא כתב: "הופתעתי לגלות שהנשים, בעיקר המבוגרות שידעו את כל התפילות בעל-פה, שגם קראו אותן בציבור, למעשה ניהלו את חיי הדת וטקסיה". שוורץ נאבק קשה כדי לזכות באמון האנוסים אותם פגש. הנשים שבחנו אותו התקשו להאמין שאכן הוא יהודי, ורק כשאמר בפניהן את ה"שמע", בו נזכר שם ה' – שהוא עבורם סימן יהודי מובהק – נפתחו בפניו. (בדומה, איש מגואטמלה, שלמד רפואה בארה"ב, זוהה כיהודי בשעת מבחן על ידי חברו לספסל הלימודים, כשאמר את "התפילה הסודית" שאמו למדה אותו – ה"שמע").

יואכים פרינץ מציין שלנשות האנוסים בברגנזה, (שנמנעו מללכת לכנסיה), היו תפילות מיוחדות שנאמרו ל"אסתר הקדושה". תפילות כאלו נפוצות בפורטוגל, ושאר גלויות האנוסים, כמו גם צום של שלשה ימים לכבודה. בצפון ברזיל ישנם אנוסים האומרים את ה-"salva reina" לכבוד אסתר ולא לכבוד מריה הקדושה. חגה של אסתר, היהודיה בסתר מהתנ"ך, "אשר לא הגידה את עמה ואת מולדתה", לא בלבד שהוא מעיד על תחושת ההזדהות היהודית של האנוסים, אלא גם על האופי הנשי של התפתחות היהדות בסתר של האנוסים.

בבלמונטה שבפורטוגל היה עיקר תפקיד הגברים להסיח את הדעת ממעשיהן של הנשים, כשאלו אפו את המצות לפסח או עסקו בשאר מטקסי היהדות. הנשים הן שהנהיגו את התפילות והטקסים, והן ששמרו את התפילות ששיננו לבנותיהן. דוגמא מעניינת למעמדם של הגברים בבלמונטה נמצאת בתיאורו של שוורץ ממנהגי חג הפסח. מדבריו עולה שאכילת חזיר הייתה אסורה בהחלט בשלושים הימים שקדמו לחג הפסח. מי שעבר ואכל אסור היה לו להשתתף בחג. כך גברים, שהיו בדרכים ולא יכלו להימנע מחזיר, ישבו מבוששים בצד, עם כלים נפרדים ולחם בצלחתם. בשבוע זה היו גברים "טמאי חזיר" מנועים גם מלקרב לנשותיהם.

מרבית המנהגים שהיו ידועים לאינקוויזיציה ידועים ונשמרים בידי יחידים עד היום, אך קהילות (דוגמת בלמונטה) כמעט ואינן קיימות. אף במקומות בהם יהודים יודעים זה אודות זה ושכיניהם הנוצרים מזהים אותם כיהודים, היהדות נשמרת בתוך הבית, וקשר דתי בין משפחות שונות מוגבל בדרך כלל לניחום אבלים ובחירת בני זוג. ילדים לומדים שאסור לאכול בחוץ, ורק את מה שאימא או סבתא בישלה מותר לאכול, וכל קשר חברתי נעשה תחת השגחה. באזורים מסוימים נראה שישנם "מועדונים" של אנוסים, אך הדבר צריך בדיקה. מכל מקום ככל שמקום הישוב של אנוסים מרוחק ומבודד יותר, רבים המנהגים שניתן למצוא משומרים בידיהם, והדור הצעיר הולך ומאבד את המסורות.

לפני מספר שנים גוירה מחדש קבוצה של אנוסים בבלמונטה. רב נשלח אליהם מהארץ ולימד אותם "יהדות כדבעי". אנשים ונשים שרצו להתקבל כיהודים עברו גיור לחומרא. מי שלא התגייר לא השתייך לקהילה. כך התפתחה בין אנוסי בלמונטה מערכת הגדרות חדשה בנושא "מיהו יהודי":

- 1: יהודי – מי שהתגיירו.
- 2: מאראנו – שם שלא היה בשימוש בבלמונטה, ומתייחס כיום לאנוסים שממשיכים במסורתם העתיקה.
- 3: לא יהודי – מי שנולד לאנוסים, אך אינו שומר על דרכי הדת.

4: נוצרי – מי שנולד לנוצרים.

כך נפערו קרעים בתוך משפחות, והיהדות שנשתמרה מאות בשנים עברה דה-לגיטימציה. בנוסף לכל אלה, נשללה המנהיגות בבת אחת מהנשים, שהושמו מאחורי המחיצה עם כובעים קטנים לראשיהן. התוצאות היו הרסניות לקהילה, שהייתה עצמאית בדרכיה, ונותרה כיום תלויה לגמרי בשליחים מהארץ, ואלה תלויים בחסדי תרומות. השחיטה שנעשתה במקום לאורך השנים נפסלה, אך לא לימדו את אנשי הקהילה שחיטה הלכתית. אין מי שיודע עברית, לא כל שכן להנהיג תפילה בבית הכנסת. את מקומן של תפילות מלאות רגש בפורטוגלית, שהיו נחלת הקהילה, נטלו סידורים נורמטיביים, ובאי בית הכנסת ממלמלים טקסטים עבריים בטרנסליטרציה צרפתית. כתוצאה מהתלות, גברו המתחים והתככים, שקהילה קטנה ואנדוגמית זו סבלה מהם מלכתחילה. רבים מהשליחים לא התאימו לקהילה, וזו נותרה ערומה ממשאבים רוחניים, עם זהות עצמית מבובלת ותדמית ציבורית לא טובה. לו היו מתייחסים לחכמות הקהילה כמנהיגות, מאמצים חלק מהתפילות המסורתיות שלהן, ומוצאים מסגרת עבורן להמשיך ולהנהיג, בטוחתני שהיה המעבר הולם ומכובד יותר, ורבות מהבעיות היו נמנעות. רק חלק מהקהילה חזר רשמית ליהדות נורמטיבית, אך המסורת כמעט ואינה מועברת עוד. כך נראה שההתערבות שלנו תאמת את דבריו העצובים של שוורץ, המנבאים את סוף התורה שבעל-פה של האנוסים: "תפילות ששרדו מאות שנות רדיפה נותרו תלויות ברפיון על שפתי נשים זקנות".

גם אם נעשו כל המשגים הללו בתום לב תוצאותיהם הרסניות. ה"ניסיון" בבלמונטה הווה מבחן עבור צאצאי אנוסים רבים אחרים. על עיירות אחרות באזור נאמרו שריכוז היהודים בהן הוא: בית כן ובית לא בעיירה זו, ובאחרת גרים יהודים במעלה הרחוב בכל הבתים הזוגיים, ובמורד הרחוב בכל אלו שאינם זוגיים. לעניינו של דבר, שוורץ העריך שהיו כעשרת אלפים משפחות אנוסים באזור. מה ראו בבלמונטה לא עודד אותם להיחשף ולשוב.

בברזיל אני מכירה משפחות אנוסים שהן "שבטים" המונים 30-40 אלף איש, ויש המעריכים את צאצאי האנוסים שם במיליונים. אין בכל ברזיל בית דין המאפשר גיור או חזרה ליהדות המקובלים בארץ.

באיים הבלאריים (מיוקרה ושכנותיה) העריך שליח מישראל (1961) שמספר האנוסים שם הוא בין 8-10 אלפים ומהם כשלוש מאות המוכנים לקום ולבא ארצה, והוסיף שאם תיפתחנה הדלתות הוא מעריך שרבים יצטרפו אליהם.

לא אצרף הערכות למקסיקו, ארצות הברית, ושאר פזורות האנוסים מאפריקה ועד האיים הפיליפינים, משום שאנו חסרים את הנתונים להערכות אלו. גם מה שציטטתי לעיל מובא בעירבון מוגבל ונותן לנו מושג מופשט בלבד.

אנוסים המבקשים לקשור עצמם ביהדות נורמטיבית מחפשים נשים שתסייענה להם כפי שהם מורגלים. העדרן של נשים היכולות להדריך אנוסים בדרכם חזרה מקשה על כל האנוסים ובמיוחד על הנשים. העדר משאבים מהסוג הנכון, והבנה להיסטוריה שלהן ולמסורות שהן יודעות, מרפה ידיהן של נשים רבות, ובעיקר אלו שזכו לקבל מסורות מקרובות משפחה שלהן. על פי רוב, הן נפגעות מאי-ההבנה מצד רבנים ומתקשות להתבטא בפני סמכויות רבניות גבריות. אף על פי כן, מרביתן אינן פונות לממסד אלטרנטיבי, כגון זה הרפורמי או הקונסרבטיבי, משום שאינן מוצאות שם הד תרבותי או רוחני הקרוב לליבן. מניסיוני, ככל שהידע שאישה נושאת רב יותר והזהות שלה ברורה יותר, כך קטנים סיכווייה לעמוד במסכת ההשפלות, שהשיבה הפורמאלית תובעת ממנה.

דוגמה מרגשת לקשיים העומדים בפני אישה מהאנוסים אביא ממכתב שכתבה חברה קרובה שלי מהאנוסים לרב אנג'ל מניו יורק בעקבות ביקורה בארץ ב-1994.

חברה זו מודעת ליהדותה זה למעלה מעשרים וחמש שנים. היא נישאה ליהודי חסר עניין בדת, שהתרחק ממנה ככל שנעשתה דתית יותר, ולבסוף התגרש ממנה ונשא לאישה גרמניה נוצרית. בתחילת דרכה היא התגיירה גיור קונסרבטיבי בלי לדעת הרבה אודות ההבדלים ובקשה לטבול בפני בית דין ולעשות חזרה פורמאלית בעת שהייתה בארץ. ביקורים אצל רבנים שהתחמקו ודחו אותה גרמו לה לשברון לב שעדיין מהדהד בי (הרצאה בעניין הזהות היהודית שלה בכתובתי באינטרנט).

"מה אני אמורה לעשות? לומר לכל שאר האנוסים שחזרו 'אתם לא לגיטימיים? אתם צריכים לעבור את זה שוב ושוב משום שהרבנים אינם יכולים להחליט מה היא שיבה הלכתית? מה אומר לילדיי, שאינם יהודים?'

"בעיני ה' אני יהודיה. למה לי להיות מוטרדת ממה שחושבים האנשים? משום שאני אם לשלשה ילדים יהודים הנאלצים להתמודד מידי יום ביומו עם הבחירה לחיות כיהודים. אני מתייחסת לאחריות שלי כאם בכובד ראש, ואעשה את כל שיש לאל ידי לעשות כדי שיישארו יהודים. זה ה'שמע ישראל' שלי.

"כל מה שאנו מבקשים הוא הבנה והתחשבות – לא דחייה. אינני איש. אין לי בעל או אב יהודי או דוד או אח. עלי להיאבק בביתי לבדי, כשם שעשו כל הנשים בקהילה שלי זה 600 שנים, כי אין אנשים שיעשו זאת, והמנהיגים הרוחניים אינם מצליחים למצוא פתרון."

ו- "לא אשמתנו היא שאין הסכמה בעניין תהליך החזרה שלנו".

בישראל חלו התפתחויות מסוימות בעניין האנוסים. הרבנות הראשית הספרדית – ורק הספרדית לדאבוני – מגלה עניין ורצון לעזור. מאידך במנהל הגיור הדברים יגעים.

בשנים הראשונות, כשדנתי עם רבנים בנושא האנוסים, היה רושם שמדובר בחוצנים או שבטים אבודים למיניהם. לא עוד. היום האנוסים מוכרים, ויש מודעות לעובדה שרבים מבקשים לשוב לחיק עמם. דוגמא נוספת לכך היא העובדה שבשנים קודמות רבנים רבים עמדו על כך שאנוסים שהם גיירו לא יגידו מאומה על דבר עברם, ויזדהו כגרים סתם. תופעה זו פחתה גם היא באורח משמעותי, וכמעט שאין האנוסים מתבקשים להכחיש את מוצאם.

הרב אהרון סולובייצ'יק כתב אלי מכתב בו הוא מציין שאנוסים צריכים לקבל יחס של יהודי לכך דבר, כולל הבאתם במניין ועליות לתורה – אף לפני שנימולו. הרב מרדכי אליהו פסק שעליהם לקבל תעודת חזרה במקום תעודת גיור. לפני כשנה וחצי קיבל אחד מהאנוסים מכתב מבית-הדין של רבנות ירושלים, המעיד על סמך עדותי, שהוא מהאנוסים. אך לבסוף הוא נדרש לעבור גיור רגיל.

תעודת חזרה שניסחתי, והמונח "גיור" לא מופיע בה, כבר יושמה פעמים מספר במקומות שונים בעולם. אחרון יצוין שנפתח אולפן חזרה וגיור בספרדית בארץ, מתוך הכרה בצורך להיערך לקראת אנוסים השבים.

אך בכל אלו רק האחרון מועיל לנשים לפחות במידה שווה לשל הגברים, ובאף אחד מהשינויים – החשובים אמנם – שהזכרתי כאן, אין עדות להערכת הצרכים המיוחדים של הנשים שבזכותן נשתמרה גלות ייחודית זו. ניסיון של הנשים קשה מזה של הגברים. המסלולים הפתוחים בפניהן מוגבלים יותר, וטרם נעשה מאמץ ללמוד ולהבין את המסורות ששמרו.

הכרה והבנה של ההנהגה שנשות האנוסים נטלו על שכמן בעיתות סכנה וצוקה, שיטות השימור והעברת המסורת שפיתחו, והיצירתיות ההלכתית שגילו בהעדר ספרים ומקורות אחרים, יש בהם להאיר את עינינו באשר לטבע הדבקות הדתית של נשים יהודיות, כמו גם חלקן בהשרדות היהודית בכל הזמנים.

”בזכות נשים צדקניות... נגאלו בני ישראל ממצרים” ובזכותן הם ממשיכים להיגאל.